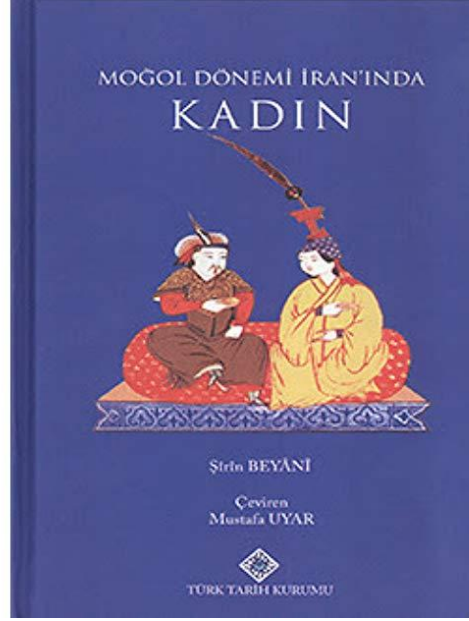

ISSN:2148-2292

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2019, 6 (4),
Academic Journal of History and Idea, 2019, 6 (4),

Kitap Tanıtım
Book launch

**Şirin Beyânî, Moğol Dönemi İrani'nda Kadın, Çev: Mustafa Uyar, Ankara:
Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, ss. 172.**

İslam Kavas*

ORCID: 0000-0003-0984-3568

Şirin Beyânî'nin Moğol kadını üzerine müstakil bir eser yazan ilk tarihçi olması bize garip gelebilir. Zira kadın çalışmaları, özellikle de bu türün ilk eserleri genellikle batılı tarihçiler tarafından yazılmaktadır. Bu şaşkınlığı yaşamamak için bilmemiz gereken iki husus vardır. Birincisi, babası tarihçi, annesi ise bir arkeolog¹ olan Beyânî'nin kendisi de

* islamkavas@gmail.com

¹ Şirin Beyânî, *Moğol Dönemi İrani'nda Kadın*, çev. Mustafa Uyar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, Prof. Dr. Şirin Beyânî'nin özgeçmiş bölümü.

ihisas alanı Moğollar olan bir tarihçidir. İkincisi ise doktora eğitimini tamamladığı 1960'lar ve o dönemin Fransası'nın feminizm namına hareketli günler yaşadığıdır. Beyânî kitabını 1974'te yayınladı. 1960'lar ve 1970'lerde II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa, İkinci Dalga Feminizmin etkisi altındaydı.² Sorbonne Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış olan Şirin Beyânî'nin eğitimini tamamlaması ve eserini yazması bu tarihlere tekâbül ettiğine göre bu dalgadan etkilenmiş bir Moğol tarihçisi olduğunu düşünmemiz garipsenmeyecektir. Dolayısıyla Beyânî'nin Mustafa Uyar tarafından *Moğol Dönemi İrani'nda Kadın* adı ile tercüme edilen eseri, yazarın şahsına has birikiminin yanında bu devrin bir ürünü olarak da görülmelidir.

Beyânî'nin kitabına yazdığı önsözünde Moğol İrani'nda kadın tarihine dair bir eseri yazış maksadını iki sebeple açıkladığını söyleyebiliriz. Birincisi, İran tarihinde kadının yeri göz önüne alındığında Moğol döneminin istisnâî durumudur. Ona göre İran tarihinin çeşitli hânedanları görmüş devirleri boyunca kadın resmî olarak hiçbir zaman idarede söz sahibi olamamıştır. Fakat bu hânedanlar arasında Moğolların farklı bir yeri vardır. Bu dönemde kadın nerede ise erkekle eşit bir mevkiin sefâsını sürmüştür. Kadının bu durumu Moğol kabile gelenekleriyle ilgili idi ve bu geleneklere göre kadın ve erkek hayat mücadelesinde birbirlerine neredeyse eşit iki ortak gibiydiler. Bu durum kabilenin idaresi, av ve savaş için de geçerliydi. Hatta Beyânî iddiasını daha da ileri götürerek 'Erkeğin işleri sınırlı kadınınkiler ise sınırsızdı' der. Beyânî kadınların Moğol geleneğindeki bu görece üstünlüğünü kabile geleneklerine dayandırsa da burada sözünü ettiğimiz ikinci sebep devreye girer. Zira yazara göre araştırmasının konusunu özellikle Moğolların teşkil etmesinde ve 'ayrı bir çalışma olarak ele alınmasında, mevzubahis durumun aşiretlerden müteşekkil benzer toplumlarda bu derece belirgin ve önemli olmayışı etkilidir.'³ Dolayısıyla Beyânî'ye göre kadın söz konusu olduğunda Moğollar hem İran tarihi hem de benzer toplum yapılanmaları açısından istisnâî bir durum teşkil eder.

---

² İkinci Dalga Feminizm hareketi II. Dünya Savaşı sonrası cepheden dönen askerlere istihdam sağlamak için onların yokluğunda işe alınan kadınların evlerine dönmesi sonucu Birleşik Devletler'de ortaya çıktı. Bu feminizm, çalışma hayatını tecrübe etmiş kadınların temizlik, yemek ve çocuk bakımı ile tecrit edilmiş ev hanımı tiplemesine bir tepkisi olarak ortaya çıktı ve Avrupa ülkelerinde de yankı buldu. Fransa 1960'lardan 1980'lere kadar İkinci Dalga Feminizmin etkisinde kaldı. Konu hakkında bakınız: Lisa Greenwald, *Daughters of 1968: Redefining French Feminism and the Women's Liberation Movement*, Nebraska: University of Nebraska Press, 2019.

³ Beyânî, *Moğol Dönemi İrani'nda Kadın*, XIII.

Tercümenin birinci baskısı Türk Tarih Kurumu tarafından 2015 yılında, bu değerlendirmenin yazımında kullanılan ikinci baskısı ise 2018 yılında yapılmıştır. Ülkemizde Moğol ve kadın meselesine ilginin sınırlı olduğu düşünülürse üç senede bir baskı yenilemek görece ümit verici görünmektedir. Diğer yandan, bu kitabın Moğollarda kadın meselesinde Türkçedeki tek kaynak olduğu düşünüldüğünde konuya ve kitaba ilginin zayıflığı ortaya çıkar. Kitabın serbest piyasadaki durumuna baktığımızda daha acı bir tablo ile karşı karşıya kalırız. Türkiye piyasasına hitap eden ve önde gelen üç kitap satış sitesini esas alırsak, bu eserin şu anda Türk Tarih Kurumu'nun kendi e-mağzası haricinde neredeyse satın alınamayacağını görürüz. Bu üç önde gelen internet sitesinden biri olan kitapyurdu.com'da kitabın 2015 baskısı listelenmesine rağmen sadece bir tane satılmış görünmektedir ve şu an satış dışıdır.⁴ Diğer ikisi olan dr.com.tr⁵ ve idefix.com⁶ sitelerinde ise kitap ne müterciminin adına ne de başlığına göre yapılan aramalarda listelenmektedir. Dolayısıyla bu sitelerde ne satışta ne de listelerdedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu kitap Türkçede alanında tektir dolayısıyla bu durumun Türkiye'de Moğol ve kadın çalışmaları açısından müspet yorumlanamayacağı ortadadır.

Diğer yandan, kitabın İran'da gördüğü ilginin Türkiye'ye göre çok daha geride kaldığını düşündürtebilecek veriler bu tercümenin kendisinde mevcuttur. Şirin Beyânî'ye ait ilk önsöz 1974 tarihlidir. Mütercim ikinci baskıya önsözü de çevirmiştir ve bundaki tarih Şirin Beyânî adı ile Ocak 2004'e tarihlendirilmiştir. Bu, otuz yılda bir baskı demektir. Kitabın birinci baskısının kaç adet yapıldığını veya İran'da kaç adet satıldığını bilemesek de birinci ve ikinci baskı tarihlendirmelerinden kitabın ana vatanında olması gereken ilgiyi görmediği aşikârdır.

Kitapta konuların tasnifi kısmen kronolojik olsa da genel itibariyle tema odaklıdır. Toplam dört bölümden oluşmaktadır ve bölüm başlıkları şöyledir: Birinci Bölüm: Moğol Dönemi Öncesinde İran'da Kadın, İkinci Bölüm: Evlilik ve Aile Kurumu, Üçüncü Bölüm:

---

⁴ mogol-donemi-iraninda-kadin <https://www.kitapyurdu.com/kitap/mogol-donemi-iraninda-kadin/442997.html>, 01.11.2019.

⁵ mogol-donemi-iraninda-kadin <https://www.dr.com.tr/>, 01.11.2019.

⁶ mogol-donemi-iraninda-kadin <https://www.idefix.com/>, 01.11.2019.

Toplumun Değişik Tabakalarında Kadının Konumu, Dördüncü Bölüm: Moğol Döneminin Bazı Seçkin Kadınları. Kitaptaki konuların tasnifi eldeki tarihi bilginin eleştirilmesi yönünde değil yazarın iddiasını ispat yönünde oluşturulmuştur. Kitaba hâkim olan genel tarz da bu yöndedir.

Birinci bölüm İran coğrafyasında Moğollar öncesinde hâkimiyet kuran Türk devletlerinde kadının yerine ayrılmıştır. Beyânî'nin bu bölümün girişindeki cümlelerinin mütercimce ifadesine göre Moğollar'dan önce Türk hânedanlarının etkisiyle 'İran toplumunda kadının konumunun niteliği değişmiş, Orta Asya kabilevî gelenekleri münasebetiyle kadın, daha fazla haklara ve daha yüksek bir mevkie kavuşmuştur.'⁷ Burada Beyânî'nin Türkler öncesi ve sonrası İran'ı kıyasladığı açıktır. Dolayısıyla kitabın bu Türk hâkimiyeti öncesi İran'da kadın ile ilgili en azından genel bir değerlendirme yapmaması yapılan kıyası eksik bırakmıştır. Bir diğer eksik görülebilecek nokta ise konunun en azından ana kaynaklarına dair kadın bahsi özelinde genel bir tahlilin yapılmasıdır. Yazar kitabı yazdığı dönemde konu ile doğrudan ilgili telif bir eser yoktu. Yazarın sıklıkla başvurduğu kaynaklar *Moğolların Gizli Tarihi*, *Tarih-i Cihanguşâ*, *Tarih-i Vassaf*, *Câmiu't-Tevârih*, *Ravzatu's-Safâ* gibi vekâyinâmeler, İbn Batuta'nın ve Marco Polo'nun seyahatnâmeleri ile B. Y. Viladimirtsov'un Türkçede *Moğolların İctimâî Teşkilatı* adıyla yayımlanan eseri gibi telif eserlerdir. Yazarın kaynak tahlili maksadıyla bu eserlerde ele alındığı şekliyle Moğollarda kadın konusu üzerine birkaç söz söylemesi beklenirdi.

Şeybânî Moğol öncesi İran'da kadının durumunu açıklarken Gazneliler, Selçuklular ve Harezmsahlr hânedanlarını inceler. Bu hânedanların vekâyinâmelere konu olmuş kadınlarından örnekler verir. Ona göre İran'da Türk hâkimiyetinin doğuş dönemi olan Gazneliler devrinde, sonraki Türk hâkimiyeti dönemlerine kıyasla, kadının değeri düşüktür. Bunun sebebini İran toplumunun ve devlet kurucusunun taassubu ile gulamların güzellik ve zekaları ile sultanların gönlünü kadınlardan daha çok kazanmalarıyla açıklar.⁸ Fakat bu açıklamaların tam olarak ne manaya geldiğinin açıklanmaması bir taraf, tarihi bilgi ile yeterince desteklenmedikleri için havada kalmışlardır. Konunun başında iddia edilen ile devamında verilen tarihi bilgilerin bağlantısı kurulmamıştır.

⁷ Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 1.

⁸ Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 2.

Ayrıca bu bölümde verilen tarihi örneklerde de ciddi eksikliklerin olduğu görünmektedir. Bu eksikliklere bir örneği Selçuklular bahsinden verebiliriz. Yazar ‘dini gösteriş ve taassup idaresine sahip bulunmayan’ Selçuklu hânedanının kabile geleneklerinin bir devamı olarak sıkça karşımıza çıkan güçlü kadınlarını bize aktarıırken Altuncan Hatun’u saymamıştır. Oysa, Tuğrul Bey’in İbrahim Yınal tarafından kuşatıldığı bir dönemde herkes Tuğrul’dan ümidini kesmişken devletin vezirini ve kendi oğlunu dahi karşısına almayı göz önüne almış bu kadın elbette ki bu kitabın Selçuklular bahsinin baş köşesini işgal etmeyi hak ediyordu. Kronolojik olarak da doğru olan bu iken yazar Selçuklu kadınlarının anekdotlarını aktarmaya Melikşah’ın (1072-1092) eşi Terken Hatun’dan başlamaktadır. Bazı kaynakların ‘saltanatın bütün işlerini bu kadın hallederdi’⁹ diyerek andığı Altuncan Hatun gibi yazarın iddiasını çokça destekleyecek bir hatunun gözden kaçırılmış olması yine yazarın kullandığı kaynaklarla ilgilidir. Beyânî’nin bu bölümü yazmak için kullandığı Selçuklu tarihi kaynakları Râvendî’nin Râhatu’s-sudûr’u veya Müstevfî’nin Târih-i Güzîdesi’dir. Bu eserler Tuğrul Bey dönemi üzerine ayrıntılı bilgiler vermezler ve Altuncan hakkında bir tek cümle dahi etmezler. Dolayısıyla Beyânî kendi iddiasının sağlam destekçilerinden birini yetersiz kaynak incelemesi sebebiyle kaybeder.

İkinci Bölüm ‘Evlilik ve Aile Kurumu’ başlığı ve çeşitli alt başlıkları ile Moğol kadınının toplumdaki yeri üzerine anlatımlardan oluşuyor. Bu anlatımlar, kabilevî gelenekleri doğrultusunda aile kurumunda ve dolayısıyla Moğol toplumunda kadının merkezî rolüne işaret ediyor. Moğollarda akrabalıkların babadan ziyade ana üzerinden gelişmesi anlatımın temelini oluşturuyor. Yazar kaynaklardan bu konuda örnek olay bulmakta zorlanmamış. Derin bir tahlile girmese de kaynaklardan sıraladığı alıntılarla bizi Moğollarda kadının istisnâî bir yeri olduğuna inandırıyor. Fakat bazı anlatımları bağlamından kopartarak yanlış değerlendirmeler de yapıyor. Bunlardan bir tanesi kadınların din seçme özgürlüğü iddiasını desteklemek için Câmîu’t-tevârih’te rivayet edilen Oğuz Kağan destanından naklettiği satırlar.¹⁰ Oğuz Kağan destanının Moğolların ictimâî tarihini

⁹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, c.1., çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, 315. Ayrıca bakınız; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, Terc: Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, 50, 59, 64; Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam fi Târihi'l-ümem'de Selçuklular*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, 34-35.

¹⁰ ‘Uygur kavminin atası Oğuz Han gençlik döneminde , gizlice İslam dinini seçmişti. Babası olan Uygur Hanı ona bir kadın aldığında, Oğuz o kızı da gizlice Müslüman yapmaya niyetlendi. Fakat o, kabul etmedi ve kendi dininde kaldı. Oğuz, Müslüman olmayan bu kadına teveccüh etmedi ve aralarında hiçbir evlilik ilişkisi kurulmadı. Bunun üzerine ona başka bir kadın aldılar; o da Müslüman olmadığından ilk kadının âkibetine

değerlendirmek için bu denli doğrudan kullanılıp kullanılmayacağı elinizdeki değerlendirmenin yazarının haddini aşar. Fakat şu herkesin görebileceği bir husustur ki Oğuz Kağan'a dair bu meselde anlatılanlar kadınların din seçme özgürlüğünün olduğuna değil Oğuz Kağan'ın ve dolayısıyla Türklerde yönetici tabakanın din seçme özgürlüğünden mahrum olduğuna delâlet eder. Ki burada efsaneyi gerçek hayattan anlatımlarla sınırsak İbn Fadlan'ın anlatımıyla örtüşür. Hatırlanacak olursa, İbn Fadlan'ın 922'de Oğuzları ziyareti sırasında Türklerin hükümdarlık tabakasından tanıştığı ilk kişi Küçük Yınal'dır. Küçük Yınal daha önce Müslüman olduğunu fakat kabilesinin baskısı sonucu vazgeçmek zorunda kaldığını İbn Fadlan'a aktarmıştır.¹¹ Belli ki, Oğuz Kağan destanıyla Türkler, idarî tabakanın din seçme hürriyetinin olmadığı bir dönemin hatırasını aktarmaktadırlar. Destanı ister kendi bağlamında ele alalım istersek de Oğuzlara dair gerçek hayattan bir anlatımla sağlamasını yapalım yazarın burada yanlış bir bağlantı kurduğu açıktır. Beyânî buradaki anlatımında kendi iddiasını desteklemek nâmına Oğuz Kağan Destanı'ndan naklettiği vakayı destanın kendine has örgüsünden koparmış görünmektedir. Şunu da eklemek gerekir ki, yazar Moğollarda kadınların dini hürriyetine müdahale edildiği örneklerin varlığını da inkar etmez ve bunlara dair örnekler de verir.

'Toplumun Değişik Tabakalarında Kadının Rolü' başlıklı üçüncü bölüm Moğol toplumunu üç tabakaya ayırır ve bu tabakalardaki kadınların durumları hakkında bilgiler verir. Bu tabakalar, on üçüncü yüzyıla kadar kabile reisleri, hürler ve köleler iken bundan sonra hânedan, kabile reisleri ile ümerâ, halk yığınına teşkil eden orta sınıf ve başta savaş esirlerinden oluşan kölelerdir. Beyânî bundan önceki bölüm girişlerinde olduğu gibi bu bölümün girişinde de kabilevî gelenekleri övmeyi unutmaz ve İbn Battûta'ya atıfla 'Türkler ve Moğollar nezdinde kadının mevkii, hayli yüksek ve saygındır' der. Ona göre Moğol toplumunda bir kadın hangi tabakadan olursa olsun başka hiçbir dönemle karşılaştırılamayacak bir önemi haizdir. Bu sözü söylerken köleleri istisnâ tutmayı ihmal etmiştir. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Beyânî on üçüncü yüzyılın yani İlhanlı hâkimiyetinin Moğollarda kadının yeri açısından bir dönüm noktası olduğunu savunur. O zamana kadar kocaları ile birlikte karar alan, servet sahibi olan, kocaları öldüğünde devletin

---

uğradı. Adet üzere kendisi, eşi olmaya layık bir kız buldu. Gizlice bu kıza, Müslümanlığı seçmesi durumunda kendisi ile evleneceğini şart koştu. Kız, İslam dini için değil, Oğuzun ricası için isteğini kabul etti ve Müslüman oldu: 'Kız şöyle dedi: Ben Tanrı'yı bilmem ve tanımam; fakat senin sözünden ve emrinden çıkmam, senin emrine tâbî ve bağlı olurum.'" Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 54.

¹¹ İbn Fadlan, *Seyahatnâme*, çev:Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995, 39.

veya ailenin başına geçebilen, idarî ve askerî işleri kocalarının yokluğunda kendi uhdelerine alabilen hatunların durumu, İslam'ın Moğol toplumunda yerleşmeye başlamasıyla değişmeye de başlamıştır. İran gelenekleri ile kaynaşma sonucu, Beyânî'nin deyişiyle 'kadın erkeğe olan üstünlüğünü kaybetmiştir.'¹² Hür kadınların durumunda olduğu gibi kölelerin durumunda da değişimler olmuştur. Kabile döneminde kabileye ait olan köleler artık ailelere ait olmaya başlamışlardır. Ayrıca kabile döneminde hiç görülmediği şekilde umumhâneler ortaya çıkmıştır. Bu durum peşpeşe yapılan savaşlar sonucu sayısız köle elde edilmesinin bir sonucudur. Şirin Beyânî bu bölümde açık bir şekilde İslamî ve medenî dönemi pagan ve bedevî döneme nazaran Moğol kadınının daha değersiz olduğu bir dönem olarak değerlendirir.

Dördüncü ve son bölüm olan 'Moğol Döneminin Bazı Seçkin Kadınları' başlığı altında *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Cengiz'in kökeninin dayandırıldığı Alan Ko'a'dan başlayarak İlhanlı döneminin sonuna kadar öne çıkan hânedan üyesi Moğol kadınlarının biyografileri verilir. Bu biyografilerde yazarın iddiasını destekleyecek hususlar öne çıkartılmıştır. Örneğin, bir Moğol erkeğinin nişanlandıktan sonra bir yıl boyunca müstakbel eşinin baba evinde kalması kadın tarafına verilen bir değer olarak vurgulanırken kızların kaçırılarak zorla eş yapılabildiği konusu irdelenmeden geçilir. Ayrıca, bu biyografilerden Moğol kadınının kabilevî dönemde merkezî bir role daha yakınken imparatorluğun ilerleyen dönemlerinde kocasının yokluğunda otoritenin ayakta tutulabilmesi için geçici *nâibu's-saltana* 'lık gibi geçici roller üstlendiği anlaşılır.

Sonuç olarak Şirin Beyânî alanında ilk olan eserinde açık bir iddia ortaya koymuştur. Bu iddiaya göre Türk-Moğol kabile geleneklerinin sayesinde önce Türkler hânedanlar eliyle İran'da kadının mevkii yükselmiştir. Daha sonra Moğollar döneminde kadın bir daha göremeyeceği bir güce ve mevkie erişmiştir. Beyânî sonuç bölümünü bu iddia ile bitirmiş olsa da önceki bölümlerden bilmekteyiz ki bir diğer iddiası Moğol İrani'nda kadının değerinin İslamın ve İran devlet geleneğinin güçlenmesiyle zayıflamış olduğudur. Konu genel itibarıyla kaynaklardaki anekdotların aktarılması yoluyla işlenmiş fakat eldeki veriler yeterince eleştiriye tabi tutulmadan okuyucuya sunulmuştur. İddiayı ispat gayreti ile zaman zaman kaynaklardan alınan anlatımlar bağlamlarından kopartılmıştır. Ayrıca kitabın başında kullanılan kaynakların konu özelinde genel bir

---

¹² Beyânî, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 106.

değerlendirmesi de yapılmamıştır. Bu eksikliklerine rağmen Şirin Beyânî'nin alanında ilk olan bu kitabı değerlidir ve istikbalde bu alanda çalışmak isteyenler için ilk başvurulacak telif eserdir. Kitap, Moğollara yakın dönemdeki Türk hânedanlarında kadının konumunu anlamak için de yardımcı kaynak olarak değerlendirilebilir. Son söz olarak, kitabın eksiklerini gideren ileri bir okuma yapmak isteyenler Bruno De Nicola'nın *Women in Mongol Iran: The Khatuns, 1206-1335* ve Anna F. Broadbridge'in *Women and the Making of the Mongol Empire* başlıklı eserlerini okuyabilirler.

Kaynaklar

ABÛ'L-FARAC, G., Abû'l-Farac Tarihi, c.1., çev: Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

BEYÂNÎ, Ş., Moğol Dönemi İrani'nda Kadın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

GREENWALD, L. Daughters of 1968: Redifining French Feminism and Women's Liberation Movement, Nebraska: University of Nebraska Press, 2019.

İBNU'L-CEVZÎ, S. *Mir'âtü'z-zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Terc: Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

İBNÜ'L-CEVZÎ, A. *El-Muntazam fî Târîhi'l-ümem'de Selçuklular*, Terc: Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

İBN FADLAN. Seyahatnâme, Terc: Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995.